

UDK 929Mesić, M.
371.671(497.5)“18”(075.3)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. 12. 2013.
Prihvaćeno za objavljivanje: 27. 2. 2014.

RAD MATIJE MESIĆA NA ŠKOLSKIM KNJIGAMA (U SVJETLU KORESPONDENCIJE S JOSEFOM JIREČEKOM I PAVOLOM JOZEFOM ŠAFÁRIKOM)¹

Marijan ŠABIĆ, Slavonski Brod

Matija Mesić (1826. – 1879.), hrvatski povjesničar, katolički svećenik i prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu, napisao je i priredio za objavljivanje, naročito za vrijeme neoapsolutizma, značajan broj udžbenika za hrvatske srednje škole, koji su u revalorizacijama Mesićeva djela ostali u sjeni njegova historiografskog rada. U članku se analizira Mesićev rad na sastavljanju i objavljivanju školskih knjiga, praćen citatima iz njegove neobjavljene korespondencije s Josefom Jirečekom i Pavolom Jozefom Šafárikom, koja baca novo svjetlo na okolnosti nastanka Mesićevih udžbenika.

KLJUČNE RIJEČI: *Matija Mesić, udžbenici, Josef Jireček, Pavol Jozef Šafárik, neoapsolutizam.*

Matija Mesić je za zamjenskog učitelja u zagrebačkoj gimnaziji imenovan 16. siječnja 1851. godine,² na samom početku ubrzanog razvoja te netom reformirane ustanove, koja će u narednih petnaest godina zauzeti sam vrh društvenog ugleda i u sebi okupiti prvu hrvatsku profesorsku elitu.³ Učiteljskom se pozivu Mesić posvetio nakon kratkotrajnog župnikovanja u Božjakovini kod Dugog Sela, vjerojatno na nagovor i preporuku svojega prijatelja Adolfa Vebera Tkalčevića, koji mu je 6. ožujka 1850. godine napisao: »Evo sada se pruža lěpa prilika, da ostaviš polje, gdje neniće za Te nikakovo cvětje.

¹ Članak je napisan na temelju istraživanja provedenog tijekom studijskog boravka u Institutu za češku književnost Češke akademije znanosti (Ústav pro českou literaturu AV ČR) u Pragu u srpnju 2013. godine. Boravak je u sklopu stipendije za inozemne bohemiste financirala Češka akademija znanosti.

² Franjo RAČKI, »Akademik Mato Mesić: nekrolog«, *Rad JAZU*, knj. 47, Zagreb, 1879., str. 227.

³ O reformi gimnazije vidi u: Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske: neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850. – 1860.*, Globus; Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985., str. 304–311.

Čuo si, da Bratelj supplira pàrvu latinski, no Schrott⁴ hoće svakako da ga drugo polugodište ukloni, te me Novosel umoli, da mu koga preporučim. Izbor nije mogao pasti nego na Te, koga dobro poznadem, i koga ću sàrčano pozdraviti kano svoga collegu.«⁵ Mesić, pak, nije u gimnaziji zaposlen kao zamjenski učitelj latinskog, već povijesti i zemljopisa i Ministarstvu bogoštovlja i nastave je dana 26. svibnja 1851. godine uputio molbu da mu se na Bečkom sveučilištu, o državnom trošku, omogući priprava za učiteljski ispit upravo iz ta dva nastavna predmeta.⁶ Njegova je molba prihvaćena i Zemaljska školska oblast poziva ga da 1. listopada dođe u Beč,⁷ gdje je proveo zimski semestar. Zbog želje da se više posveti studiju povijesti slavenskih naroda, Mesić je zamolio premještaj u Prag i toj je njegovoj želji udovoljeno – iduća je tri semestra slušao na Karlovu sveučilištu u Pragu.

Boraveći u Pragu, Mesić je sklopio prijateljstva i poznanstva sa značajnim brojem čeških i slovačkih intelektualaca, Františekom Palackým, P. J. Šafárikom, Josefom Jirečekom, Václavom Vladivojem Tomekom, Václavom Hankom, Dušanom Lamblom, te nastavio veze koje je uspostavio studirajući u bečkom Pazmaneumu. U Pragu se prvi put prihvatio sastavljanja udžbenika na hrvatskom jeziku, i rad je na školskim knjigama u širem smislu riječi, različitim intenzitetom i s povremenim prekidima nastavio sve do preuzimanja dužnosti rektora Zagrebačkog sveučilišta 1874. godine. U nastavku teksta analizirat ću Mesićeva nastojanja na priređivanju školskih knjiga (udžbenika, čitanki, katekizama itd.), oslanjajući se pritom na dosad objavljenu literaturu koja se doticala te teme,⁸ ali i na podatke iz neobjavljene korespondencije Matije Mesića s Josefom Jirečekom (1852. – 1875.)⁹ i dijelom objavljene Mesićeve korespondencije s Pavolom Jozefom Šafárikom (1852. – 1857.),¹⁰ kojima ću, nadam se, nadopuniti poznavanje tog aspekta Mesićeva djela te ga pokazati u novom svjetlu.

⁴ Josip Schrott (1791. – 1857.), beogradski i smederevski biskup, od travnja 1844. godine vrhovni ravnatelj škola u Zagrebačkom književnom okružju, koje je obuhvaćalo gotovo cijelu Hrvatsku i Slavoniju (Vlasta ŠVOGER, »Biskup Josip Schrott – čovjek izvan strujek«, *Croatica christiana periodica*, god. 36, br. 70, Zagreb, 2012., str. 106.

⁵ Ostavština Matije Mesića, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: OMM AHAZU) XV 13/I/g1.

⁶ OMM AHAZU XV 13/II/1.

⁷ OMM AHAZU XV 13/II/2.

⁸ Primjerice F. RAČKI, »Akademik Mato Mesić: nekrolog«, M. GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, str. 317; Tade SMIČIKLAS, »Matija Mesić«, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892.: spomen-knjiga* (napisali Tade SMIČIKLAS – Franjo MARKOVIĆ), Zagreb, 1892., 139–147; Charles JELAVICH, *Južno-slavenski nacionalizmi: jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.*, Globus; Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 108–118; *Matija Mesić: prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu: zbornik radova sa Znanstvenoga skupa o Matiji Mesiću u povodu 170. obljetnice njegova rođenja (1826. – 1996.)*, Sveučilište u Zagrebu; Odjel za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest, Zagreb – Slavonski Brod, 1997.; Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas 1–11.*, Zagreb, 1910. – 1913., sv. 3, 4, 5 i 6.

⁹ Pisma Matije Mesića Josefu Jirečku (1852. – 1875.). Fond: Jireček, Josef. Korespondence prijatâ – Mesić, M. Literárni archiv Památníku národního písemnictví, Prag. 22 pisma (dalje: LAPNP JJ.); Pisma Josefa Jirečeka Matiji Mesiću, OMM AHAZU XV 13/b1–4. 4 pisma.

¹⁰ Pisma Matije Mesića Pavolu Jozefu Šafáriku (1853. – 1857.). Fond: Šafárik, Pavel Josef. Korespondence prijatâ – Mesić, Matija. Literárni archiv Památníku národního písemnictví, Prag. 10 pisama (dalje: LAPNP PJŠ); Jiří POLÍVKA, »Dopisy J. Šafárika Mat. Mesićovi z let 1852 až 1857«, *Časopis Musea Království českého*, br. 69, Prag, 1895., str. 70–83.

Hrvatski je od školske godine 1849./1850. uveden kao isključivi nastavni jezik u hrvatskim gimnazijama,¹¹ i u skladu s tim je Ministarstvo bogoštovlja i nastave 1851. godine pozvalo na sastavljanje izvornih ili prevedenih i prerađenih udžbenika za gimnazije na narodnom »ilirskom« jeziku, koje bi objavilo i nagradilo s dvadeset i više forinti po arku,¹² a ban Jelačić nagradu je i udvostručio.¹³ Mesić je u Pragu izradio prva dva sveska knjige *Obris zemljopisa i povjestnice za c. k. niže gimnazije I-III* (Beč, 1853. – 1854.), u kojoj je dao pregled povijesti starog i srednjeg vijeka, dok je treći svezak sastavio Ignjat Katkić. Pismo ravnatelja zagrebačke gimnazije Josipa Premrua od 6. lipnja 1852. godine Matiji Mesiću, u kojem Premru izražava zadovoljstvo što je Mesić »mjesto Veltera preveo Pütza«,¹⁴ kao i Mesićevo pismo Jirečeku od 22. veljače 1853. godine, u kojem piše kako se u drugom »dijelu povjestnice za hrvatske gimnazije ... u mnogih stvarih od Pütza udaljio«,¹⁵ upućuju na činjenicu koja dosad nije spomenuta u poznatoj literaturi o Matiji Mesiću – da je temelj *Obrisa* bilo neko od brojnih izdanja trotomnog djela Wilhelma Pütza *Grundriss der Geographie und Geschichte der alten, mittleren und neuern Zeit für die mittleren Klassen der Gymnasien und für höhere Bürgerschulen* (Köln, 1834.). Za vrijeme pripremanja i tiskanja svojega prvog udžbenika Mesić se u nekoliko navrata obraćao za pomoć Josefu Jirečeku, koji je u veljači 1850. godine primljen kao pripravnik u Ministarstvo bogoštovlja i nastave, gdje je prošao sve stupnjeve napredovanja, a za vrijeme Hohenwartove vlade (1871.) devet mjeseci obnašao dužnost ministra.¹⁶ Nije sasvim jasno kako su se Jireček i Mesić upoznali. Premda su bili vršnjaci (Jireček je rođen 9. listopada 1825. godine, a Mesić 19. veljače 1826. godine), Mesić se Jirečeku uvijek obraćao s određenom dozom formalnosti, pa njihovo poznanstvo zacijelo nije datiralo iz studentskih dana. Moguće je da ih je povezo Mesićev ujak Stjepan Ilijašević, koji je u istom ministarstvu 1851. – 1852. bio savjetnik za uređenje pučkih škola. Kada je Mesić saznao da zbornica zagrebačke gimnazije nije zadovoljna jezičnim rješenjima u njegovu udžbeničkom prvijencu te da je Antun Mažuranić predložio »iliriziranje« stranih imena, požalio se Jirečeku u pismu od 15. srpnja 1852. godine: »Něki dan reče mi g. Tomek da ste mu pisali, neka me pita, kako s mojim prevodom stoji. Ima tomu više nego mēsec danah, što sam ja stari vėk našemu ravnateljstvu u Zagreb poslao. Posli toga vřēmena dobih službeno pismo od g. ravnatelja zagrebske gymnazije, u kom mi obznanjuje, da je moj prevod jednomu odboru rasudjenja radi predao, a kasnije opet dobih prijateljski list od Vebera, u kom veli, da je moj prevod pretresivan i da je na predlog prof. Mažuranića odlučeno, da se tudja imena u mom prevodu ilirizirati imadu, te da će tim načinom moj prevod znatnu metamorphosu pretěrpěti. Za da Gospodine lašnje razuměti uzmognete, šta će ta metamorphosa reći, moram Vam kazati, kojim sam načinom tudja imena pisao. Glavno načelo, koga sam se u tom poslu děržao evo ovo je: Koren imenah pisao sam tako, kao što ga Gerci i Rimljani pišu, a okončavanje dao sam svakomu imenu takovo, da je slavenski izgled dobilo, tako n. p. pišem: Athena, Athenjanin, Jon, Jonjanin, Thebanac, Messenjanin, Aegypt, Aegyptjanin, Cyaxar, Per-

¹¹ M. GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, str. 318.

¹² A. CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. 3, str. 472.

¹³ *Isto*, str. 341.

¹⁴ OMM AHAZU, XV 13/III7.

¹⁵ LAPNP JJ.

¹⁶ Franjo RAČKI, »Josip Jireček«, *Ljetopis JAZU za godinu 1890.*, Zagreb, 1890., str. 127.

dikka, Miltiad, Tarquinija, Caesar, Gallija, Syrakuza, Karthažanin i. t. d. Da sam se toga glavnoga načela dèržao, na to me je već sama stvar sklonuti morala, da ništa ni nekažem o autoritetu prednjih Čehah, Šafařika, Palackoga i. d., koji isto tako tudja imena pišu, i koje sam mnogo radije slèdio, negoli polonizirajuće Poljake. Te indi metamorphose, kojimi mi prète, ništa drugo neće biti nego da će sva tudja imena tako napisana biti, kano da su slavenska; nu rado bi onoga čověka vidio, koji bi to doslèdno izvesti mogao; pak i onda bi se istom pitalo, šta će na to historičko-philologička kritika kazati.- Ja se medjutim i u dalnjem prevadjanju gore naznačenoga načela deržim, jerbo sam uvěren, da je ono jedino pravo načelo. Ovih danah naumio sam Veberu pisati, da razložim uzroke zbog kojih sam onako pisao. Moji domorodci misle, ta će se tim hěrvatski jezik ogaditi, ako unj uvućemo rěči pisane pismeni x, y, ch, ph, ili dvostrukimi spoluglasnici, a nemisle si pri tom, da Cyaxar ostaje tudja rěč ili ju pisao Cyaxar, ili Ciaksar, a tako isto Caesar da je rimska rěč, ili ju pisao Caesar ili Cezar.«¹⁷

Jireček je Mesiću u pismu od 21. kolovoza odgovorio kako se kod Ivana Macuna raspitao o traženoj promjeni starogrčkih i starorimskih imena te kako je o tom doznao »vrlo čudne stvari«. Preporučio je Mesiću da rukopise ubuduće šalje izravno ministarstvu, drugim riječima da zaobilazi zagrebačku gimnaziju.¹⁸ Mesić je konačnu verziju rukopisa poslao upravo Jirečeku uz pismo od 7. siječnja 1853. godine, zamolivši ga da s rukopisom »dalje učini, šta treba«. U istom je pismu izložio kompromis kojim je riješio problem imena:

»Kao što ćete sami viděti, proměne su neznatne, koje sam učinio. Najprije napisah svagdě, gdě je bilo ph, pismo f, a u tom slėdih priměr českih kolovodjah, zatim napisah više ime-nah, koja su u nas civitate donata, onako kao što se obično pišu, jerbo vidim, da našinci nikada neće takova imena drugačije pisati; amo spadaju n. p. imena: Sirija, Egipat, Cipar, Babilon, Betlem, Etna, Smirna, rěč dinastije i d. U latinskih i gěrkkih imenih neproměnih čisto ništa, do několiko terminacijah, n. p. imena na ins napisah s okončavanjem na ij. Napokon učinih još jednu lěpu nedoslėdnost, t. j. u onih imenih, koja nisu čisto klasička, nego spadaju u daleki iztok Azije, ili u daleki sěver i druge neklasičke zemlje priljubih se koliko je moguće bilo našem načinu pisanja, a to najviše time, što sam pismo y na i proměnio, gdě se je to samo dalo izvesti, a i zbilja imate medju timi imeni mnogo takovih, u kojih ono y nije bitstveno, n. p. u imenu Assyrija, koje hebrejski text Ašur piše.«¹⁹

Usporedimo li Pützov izvornik s Mesićevim prijevodom/preradom, prvo što upada u oči jest to da Mesić ni na jednom mjestu ne spominje Pütza – na naslovnici prvog sveska *Obri-sa* tek u zagradi napominje kako je knjiga »iz němačkoga«, a na naslovnici drugog kako je »sastavljen iz němačkih i slavenskih knjigah od M. M.« Prevodeći prvi svezak Pützova djela, koji nominalno obrađuje stari vijek, ali se poglavljima o njemačkim zemljama prije seobe naroda te o samoj velikoj seobi sadržajem nastavlja u drugom svesku, Mesić nije odstupao od izvornika ni u formi ni u sadržaju, i ništa mu nije dodavao. Međutim, pri-ređujući drugi svezak (*Das Mittelalter*), dodao je prije početka teksta o srednjem vijeku poglavlje »Slaveni do raspadnutja hunske i zapadno-rimske dèržave« (str. 16–20), u kojem je ukratko obradio najstarija saznanja o Slavenima, religiju, vojničko i zakonsko uređenje

¹⁷ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečeku, 15. VII. 1852., LAPNP JJ.

¹⁸ Pismo Josefa Jirečeka Matiji Mesiću, 21. VIII. 1852., OMM AHAZU XV 13/1b1.

¹⁹ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečeku, 7. I. 1853., LAPNP JJ.

u starih Slavena te njihov život i običaje. Svakom od četiriju dijela na koja je Pütz podijelio povijest srednjega vijeka Mesić je dodao nova poglavlja (str. 33–38, 72–83, 111–114) ili značajno proširio postojeća poglavlja o razvoju slavenskih država (str. 146–151). Naslov poglavlja »Das deutsche Reich« preveo je kao »Njemačka i česka država«, poglavlje »Ueberssicht der Entwicklung der Cultur im Mittelalter« (»Razvitje izobraženosti u srednjem vjeku«, str. 156–158) započeo je s moravskom misijom svetih Ćirila i Metoda, a Pützu je kronologiju na kraju sveska obogatio značajnim događajima iz prošlosti slavenskih naroda. I drugi je svezak *Obrisa zemljopisa i povjestnice* Mesić poslao Jirečku, s molbom da ga proslijedi Ministarstvu, a zbog velikih razlika u odnosu na Pützovo djelo priložio je uz udžbenik i pismo ministarstvu, u kojem je obrazložio razloge udaljavanja od izvornika.²⁰ Do tog pisma nisam uspio doći, ali razlozi su očiti – Mesić je uložio veliki trud kako bi hrvatskim gimnazijalcima osigurao razumljiv pregled povijesti hrvatskog i drugih slavenskih naroda u europskom kontekstu ravnopravno s ostalim, tada razvijenijim narodima, posebnu pozornost poklanjajući povijesti državnih prava slavenskih naroda u Monarhiji te misiji Solunske braće.

Kako je tiskanje i prvog i drugog sveska kasnilo, Mesić je po povratku u Zagreb, a vratio se 30. kolovoza 1853. godine, u nekoliko navrata molio Jirečeka i da požuri tiskare, a kada je otisnut *Stari vijek*, žalio se kako ga se nigdje ne može kupiti.²¹ Jireček je umirivao Mesića i zamolio ga da podsjeti upravitelja gimnazije Premrua kako ne mora čekati dok knjige dođu u trgovine, već ih gimnazija može naručiti izravno od administracije. U istom je pismu iznio brojne zamjerke na rukopise Adolfa Vebera²² i Ivana Macuna,²³ a kritike nije poštediti ni Premrua: Vebera je optužio da su mu cijelu knjigu preveli njegovi đaci, koji nisu razumjeli njemački izvornik, Macuna da je zadaće za vježbanje njemačkog jezika sastavio sramotno lošim njemačkim te je izrazio žaljenje što se oslonio na mišljenje ravnatelja i uprave gimnazije umjesto da je sam pročitao rukopis. Na kraju je rezignirano zaključio: »Prosím Vás sdělte z této mé jeremiády, co se Vám uzdá, oběma pánům.«²⁴

U Pragu je Mesić počeo prevoditi s češkog dva udžbenika. Na prevođenje knjige svojega profesora s praškog sveučilišta Václava Vladivoja Tomeka *Děje mocnárství Rakauského ku potřebě na gymnasiích*²⁵ (Prag, 1852.) pozvan je dopisom ministarstva od 8. travnja 1853. godine,²⁶ a sačuvan je i dopis Češke školske oblasti u kojem se Mesiću nalaže prevođenje te knjige.²⁷ Moguće je da je prijevod, kako je obećao Jirečku,²⁸ Mesić i dovršio u Pragu, ali je iz tiska izašao tek 1856. godine.²⁹ Tomekov je udžbenik Mesić preveo bez znatnijih izmjena. Velike je, pak, poteškoće imao s prijevodom *Zemljopisne početnice za prvi razred niže gimnazije i niže realne učione* (Beč, 1854.), kojeg se latio na Jirečkov

²⁰ Isto.

²¹ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečku, 24. III. 1854., LAPNP JJ.

²² *Zemljopis austrijske carevine* (iz njemačkog [...] Adolfo VEBER), Beč, 1854.

²³ Ivan MACUN, *Zadaće za vježbanja u jeziku njemačkom*, Beč, 1854.

²⁴ Pismo Josefa Jirečeka Matiji Mesiću, 1. IV. 1854. OMM AHAZU XV 13/Ib2.

²⁵ Taj je udžbenik nastao znatnim skraćivanjem i pojednostavljivanjem djela: Václav Vladivoj TOMEK, *Děje mocnárství Rakauského*, Prag, 1845., ²1851.

²⁶ F. RAČKI, »Akademik Mato Mesić: nekrolog«, str. 232.

²⁷ OMM AHAZU, 15 13/III5.

²⁸ Matija Mesić Josefu Jirečku, 10. VII. 1853., LAPNP JJ.

²⁹ Václav Vladivoj TOMEK, *Povjestnica austrijske države za porabu gimnazijah*, Beč, 1856.

poticaj. Kako je napisao Jirečku prije početka prevođenja, najveći mu je problem bio terminološke naravi, no već se tada potrudio »za tu stvar potrebitih rečih sa svih stranah sakupiti«. ³⁰ Nakon što je dovršio rukopis, napisao je Mesić Jirečku i ovo: »Po Vašoj u Beču mi izjavljenoj želji, šaljem Vam težkom mukom dogotovljeni prevod Vašega zemljopisnoga dëlca. Vi ćete mi oprostiti, što Vam ga nisam već prije poslao, a to ćete tim lašnje učiniti, ako uvažite da je moj posao pèrvi u svojoj struci. Tu je valjalo za volju nekoliko rečih čitati čele knjige i ljude po svih kutih tražiti, od kojih sam mogao i najmanju pomoć očekivati. Ravno zato, što nisam imao u svom poslu uzorah, nemože on biti izvèrstnim, nu ipak si laskam, da sam ga tako izradio, kako je samo bilo moguće u sadanjem stanju naše književnosti. Primite indi dragovoljno ma nezreli plod mojih trudovah i predajte ga višoj vlasti.

Moram Vas moliti, da izvolite uspěšiti tiskanje toga dëlca, jerbo nam ga trëba kano komad kruha. Mladeži smo uzeli onu staru zemljopisnu knjigu što ju je prije imala, pa smo joj u mësto toga u ruke dali nëmačkoga Bellingera, nu tim je slabo pomoženo, kada većina naše mladeži nezna dobro njemački«. ³¹

Mesićev je rad na hrvatskoj zemljopisnoj terminologiji bio u pravom smislu riječi pionirski, i sasvim je razumljivo da je na prvoj sjednici Odbora za pitanja školstva osnovanog uz Kraljevsko namjesničko vijeće, održanoj 12. listopada 1862. godine, i Mesić ušao u radnu skupinu za izradu povijesnog i zemljopisnog nazivlja. ³² Inače, stvarni izvornik Mesićeve *Zemljopisne početnice* bila je knjiga spomenutog Johanna Bellingera *Leitfaden der Geographie in zwei Kursen für k. k. österr. Unter-Gymnasien und Unter-Realschulen* (Beč, 1853.). Na češkom prijevodu *Počátkové zeměpisu pro první třídu nižšího gymnasia a nižší realní školy* (Prag, 1853.), koji je Mesiću poslužio kao predložak, nije napisano ime češkoga prevoditelja, ali kako je Mesić pišući Jirečku u nekoliko navrata tu knjigu spomenuo kao »Vaš zemljopis«, pretpostavljamo da je prevoditelj bio upravo Jireček.

Sredinom drugog polugodišta školske godine 1853./1854., u istom pismu u kojem je molio Jirečeka da požuri tiskanje udžbenika iz povijesti na hrvatskom jeziku za »našu kukavnu mladež, koja je tim prisiljena da uči iz knjigah, kojim ili ništa ili samo jako slabo razumije«, upitao ga je: »Jeste l' čuli, da ja predajem pověstnicu u 7. i 8. razredu nëmački? To učinismo uslëd previšnje naredbe«. ³³ Jireček mu je pri kraju idućeg pisma odgovorio tek: »Že Vy přednášíte dějepis v ostatních dvou třídách nëmecky, dobře jest«. ³⁴ To je bio sav komentar te dvojice lojalnih službenika na uvođenje njemačkoga jezika u gimnazije, ³⁵ i njihovo se dopisivanje oko Mesićeva rada na hrvatskim udžbenicima nastavilo jednakim tempom kao i dotad. I kada se Mesić P. J. Šafáriku žalio kako mu zbog službenih obveza, među kojima je bilo i pripremanje udžbenika, ne ostaje vremena za znanstveni rad, on mu

³⁰ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečku, 22. II. 1853., LAPNP JJ.

³¹ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečku, 24. XII. 1853., LAPNP JJ.

³² A. CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. 5, str. 245–249. U radnu skupinu su, pored Mesića, imenovani i Franjo Bradaška, František Bronislav Kořinek i Petar Matković.

³³ Pismo Matije Mesića Jozefu Jirečku, 24. III. 1854., LAPNP JJ.

³⁴ Pismo Josefa Jirečeka Matiji Mesiću, 1. IV. 1854., OMM AHASU XV 13/Ib2.

³⁵ O uvođenju njemačkoga kao pretežnog jezika nastave u višim gimnazijama u Hrvatskoj vidi u: M. GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, str. 313–317.

je odgovorio da je trenutno priređivanje dobrih školskih knjiga od velike važnosti i predstavlja temelj izgradnje budućnosti.³⁶ Sa Šafárikom, inače Jirečekovim puncem, Mesić je pedesetih surađivao oko izrade kalupa glagoljskih slova u tiskari braće Haase u Pragu, a Šafárikovo je djelo *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův* (Prag, 1951.) potaklo Mesića da napiše svoj prvi znanstveni rad *Život sv. Ćirila i Metoda*, koji je objavljen u izvješću zagrebačke gimnazije za školsku godinu 1853./1854.³⁷ I taj je Mesićev tekst uvršten na popis znanstvenih rasprava u školskom programu hrvatskih gimnazija.³⁸

Predavajući njemačkim jezikom povijest i zemljopis na gimnaziji, a potom austrijsku povjesnicu i kanonsko pravo na Pravoslavnoj akademiji, Mesić je istodobno sve do kraja neoapsolutizma hrvatskoj mladeži nastojao osigurati što više kvalitetnih školskih knjiga na hrvatskom jeziku. Najpoznatija školska knjiga na kojoj je radio svakako je bila dvotomna *Ilirska čitanka za gornje gimnazije* (Beč, 1856. – 1860.), čiji su prvi svezak, kako doznajemo iz Mažuranićeva predgovora, »po nalogu visokoga c. k. Ministarstva za Nauke i Bogoštovje po priměru Subbotićeve složili trojica učiteljah akademičke gimnazije zagrebačke, t. j. A. Mažuranić, Adolfo Weber i Matia Mesić«³⁹. Prema prvotnoj zamisli, hrvatski su učitelji trebali za potrebe hrvatskih gimnazija preraditi Subotićevu čitanku *Cvetnik srsbske slovesnosti: čitanka za vyše gimnazie u Austrii* (Beč, 1853.), na koju se Mesić požalio kako Jirečeku,⁴⁰ tako i Šafáriku, kojeg je molio za savjete u vezi starijih hrvatskih tekstova u čitanci, primjerice datacije *Aleksandride*.⁴¹ Imao je velike zamjerke na jezičnu koncepciju Subotićeve čitanke: »Meni se čini, da je ta čitanka tako sastavljena, da bi mladež po njoj morala i ono malo, što zna, zaboraviti ili izkvariti a to iz toga uzroka, što je Subotić stare spisatelje onako pustio, kako su oni dobro ili zlo pisali. Da je rečena čitanka opreděljena posljednjoj klassi gornje gimnazije, indi da je opreděljena samo za to, da iz nje mladež prouči razvitak naše literature, onda bi ona svrsi sasvim odgovarala, ali tomu nije. Kako nju će mladež čitati počam od 5. Klasse, indi bi morala iz nje učiti jezik, a kako će ga učiti, kada većom stranom ne valja. Promotrivši sve to, učinih ja ovaj predlog: da mi od svakoga staroga spisatelja ostavimo po komad onako kao što je pisao, da tako mladež prouči historiju literature, a ostalo od istih spisateljah da izpravimo čisto i doslědno po današnjem književnom jeziku, da mladež ujedno i jezik uči. Tako mislim da se dadu postići dvě svrhe. Samo ono, što je uzeto iz Vaših spomenikah, ostalo bi neproměnjeno. Lěpo bih Vas molio, da mi izvolite u budućem pismu, koje željno izčekujem, priobćiti, što Vi mislite o toj stvari: Pred svakoga spisatelja postaviti ćemo još kratak biografički Uvod«.⁴²

Šafárik je bezrezervno podržao Mesićev prijedlog o ujednačavanju jezika čitanke s tada uobičajenim pravopisom, napomenuvši kako je riječ o knjizi »za đake i mladež, za vjež-

³⁶ Pismo P. J. Šafárika Matiji Mesiću, 14. V. 1855., u: J. POLÍVKA, »Dopisy J. Šafařika Mat. Mesićovi z let 1852 až 1857«, str. 77–78.

³⁷ Stjepan DAMJANOVIĆ, »Mesićeve filološke teme«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 25, Zagreb, 1999., str. 90.

³⁸ A. CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. 4, str. 252.

³⁹ *Ilirska čitanka za gornje gimnazije I-II* (priredili Antun MAŽURANIĆ – Matija MESIĆ – Adolfo VEBER), Beč, 1856., sv. 1, str. X.

⁴⁰ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečeku, 8. X. 1853., LAPNP JJ.

⁴¹ F. RAČKI, »Akademik Mato Mesić: nekrolog«, str. 233.

⁴² Pismo Matije Mesića P. J. Šafáriku, 2. II. 1854., LAPNP PJŠ.

banje duha i oplemenjivanje misli, ne za kandidate filologije«,⁴³ i svi su Mesićevi prijedlozi, osim ostavljanja primjera tekstova u izvornom pravopisu, ugrađeni u *Ilirsku čitanku*. Kako je Subotić sve dubrovačke i dalmatinske renesansne i barokne pisce proglasio Srbima, *Ilirska čitanka* je u odnosu na Subotićevu potpuno kroatizirana: prema je u podnaslovu sadržavala »izgleda iz hrvatske literature«, ilirsko je ime, osim u glavnom naslovu, posvuda zamijenjeno hrvatskim (čak i na tiskarskim arcima stoji *Hèrv. čitanka*), ulomci *Ljetopisa popa Dukljanina* naslovljeni su *Kronika hrvatska* (kod Subotića *Ljetopis dalmatinski*). Mažuranić u je predgovoru istaknuo kako »Sèrbliji od starijih vrëmenah nemaju nikakve narodne literature, buduć da su pisali samo cèrkveno-slavenskim jezikom«, a prvi među njima pokušao je Obradović »da piše, koliko je umio, narodnim hrvatskim jezikom«⁴⁴. U skladu s tim, u čitanci se našlo mjesta tek za nekoliko novijih tekstova iz srpske književnosti, a priređivači kao da su se namjerno trudili ne uvrštavati iste ulomke koje je uvrstio Subotić, npr. iz Gundulićeva su *Osmana* uzeli primjere iz 3., 5., 8. i 18. pjevanja, a Subotićevi su iz 1., 4., 8. i 19. pjevanja. Svi dotadašnji Mesićevi prijevodi i prerade njemačkih i čeških udžbenika bili su bliži predlošku, i čini se da prvi dio *Ilirske čitanke* nije priređen prema Subotićevoj čitanci, nego usprkos njoj. Drugi je dio *Ilirske čitanke* Veber predstavio kao pregled novijeg doba ilirske ili jugoslavenske književnosti, koje se nastavlja na razdoblje koje je trajalo »od postanka njezina pa na sèrbskoj strani sve do Vuka Karadžića (g. 1814.), a na hrvatskoj do Ljudevita Gaja (1835.)«⁴⁵. Tako nam Veber daje naslutiti kako su upravo njegova jezična i narodnosna uvjerenja dominantno obilježila taj svezak, premda se u nekim aspektima oslanjao na teze iz Mažuranićeva predgovora prvom dijelu. Antun Mažuranić je naveden među priređivačima, ali ga Mesić nije spominjao kada je pisao Jirečku o napredovanju drugog dijela čitanke, pa je vrlo vjerojatno da su najveći dio posla oko tog sveska iznijeli Mesić i Veber. Mesić se, opet, obratio Šafáriku i Jirečku za pomoć oko jezičnih nedoumica. Izložio im je naum da se i ovdje, kao i u prvom dijelu, uvede jednak jezik, te, opet, da se ostavi »od svakoga spisatelja samo po komadić onako kako je on sam, budi dobro budi zlo napisao«,⁴⁶ kako bi se na tim primjerima pokazao razvoj jezika. I Jireček i Šafárik su se, smatrajući kako se čitankom pravopisne razlike ne bi smjele dodatno utvrđivati, izjasnili protiv uvrštavanja takvih ilustrativnih primjera, a Jireček je predložio da se umjesto njih u predgovoru izloži pregled različitih pokušaja uvođenja odgovarajućeg pravopisa,⁴⁷ što je Veber, doduše ukratko, i učinio. Godinu dana nakon dolaska na Pravoslavnu akademiju, Mesić će Jirečku nagovijestiti skori dovršetak rukopisa *Ilirske čitanke*: »O svom poslovanju od ono doba, što sam na pravoslavnu akademiju došao, mogu Vam toliko javiti, da mi je glavnim poslom bilo studiranje austrijske povëstnice i to u cëlom obsegu, jerbo sam ju pèrvi put predavao. Uz to izradih »drugu slovníčku čitanku«, koja je već prije nekoliko mësecih visokoj vladi predana; zatim uredih mnogo članakah za gimnazijalnu veliku čitanku, na kojoj s Veberom radim, i koja će do skora

⁴³ Vidi Šafárikovo pismo Mesiću od 11. II. 1854. u: J. POLÍVKA, »Dopisy J. Šafárika Mat. Mesićovi z let 1852 až 1857«, str. 74. Pismo je sačuvano u OMM AHAZU XV 13/1a5.

⁴⁴ *Ilirska čitanka*, sv. 1, str. IX.

⁴⁵ *Ilirska čitanka*, sv. 2, str. III.

⁴⁶ Pismo Matije Mesića P. J. Šafáriku, 25. X. 1856., LAPNP PJŠ.

⁴⁷ Pismo Josefa Jirečka Matiji Mesiću, 2. I. 1857., OMM AHAZU XV 13/1b4.

biti gotova; za nju vam jamčim, da će Vas obradovati. Napokon baš ovih danah predadoh našem kardinalu opazke koje sam po višem nalogu učinio na cèrkvenu povèstnicu, što je pridana k velikom katekizmu; nadam se, da ćete i tim biti zadovoljni.«⁴⁸

Saznajemo tu kako je Mesić autor i *Druge slovnìčke èitanke za katolièke puèke uèione u Austrijskoj carevini* (Beè, 1860.), na kojoj nema naznaèenog imena autora ni priređivaèa. Ta je gramatièka èitanka s kraćim pravopisnim dodatkom (str. 310–318) objavljena u još nekoliko izdanja (poznata su nam ona iz 1861. i 1863.), a *Pedagogijska enciklopedija* navodi kako su Mesićevom preradom Vernalekenove èitanke nastale i slovnìcke èitanke za treći i èetvrti razred,⁴⁹ do kojih nisam uspio doći. Ipak, jasno je da je Mesić ne samo, kako primjećuje Damjanović, vladao temeljnim filološkim znanjima i uspješno primjenjivao filološke postupke pri izdavanju tekstova⁵⁰ nego je svoje jezikoslovno-pedagoške kompetencije uspješno ovjerio i kao sastavljaè najmanje jednoga uspješnog puèkoškolskog gramatièkog udžbenika. Osim toga, saznajemo i da je bio ukljuèen u recenziranje, ili èak redigiranje prvoga hrvatskog izdanja tzv. *Velikog Deharbeovog katekizma*, koji je objavljen pod naslovom *Katolièki katekizam s kratkom povèstnicom vèrozakona od stvorenja svèta do danas za realne uèione, preparandialne i ine više uèevne zavode* (Beè, 1862.),⁵¹ a u ostavštini Matije Mesića u Arhivu HAZU èuva se dokumentacija koja svjedoèi kako je Mesić šezdesetih godina »po višem nalogu« na slièan naèin sudjelovao u objavljivanju veèeg broja knjiga i udžbenika,⁵² naroèito dok je bio èlan Nastavnog vijeća u Beèu (1865. – 1867.).

Sumiramo li Mesićev rad na priređivanju školskih knjiga u razdoblju apsolutizma, toènije od ožujka 1852. godine, kada je došao u Prag, do kraja 1858. godine (poèetkom 1858. piše Jireèeku kako je dobio prvu korekturu *Druge slovnìcke èitanke*, i da će rukopis drugog dijela *Ilirske èitanke* biti gotov za koji dan⁵³), možeme zakljuèiti da je bio prilièno plodan, s obzirom na to da se u isto vrijeme bavio i praktiènim nastavnim kao i znanstvenim radom. U nepunih je šest godina Mesić priredio i slavenskim poglavljima nadopunio dva sveska Pùtzova udžbenika iz zemljopisa i povijesti za niže gimnazije, s Veberom i Mažuranièem sastavio je dva sveska *Ilirske èitanke*, s èeškog je preveo Tomekovu austrijsku povjesnicu i Bellingerovu zemljopisnu poèetnicu i napisao jednu slovnìcku èitanku – dakle, ostavimo li po strani njegov rad na katekizmu za srednje škole, ukupno sedam svezaka školskih knjiga na hrvatskom jeziku. Svojim je radom na unapređivanju hrvatske knjige Mesić stekao povjerenje u Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Beèu, a u domovini ugled velikoga rodoljuba, što je nakon sloma apsolutizma rezultiralo i velikim obvezama, meðu kojima je bio i Mesićev aktivan angažman u politici, u Hrvatskom saboru 1861. godine, gdje se istaknuo upravo u raspravama oko ustroja školstva u Trojednici,⁵⁴ a potom

⁴⁸ Pismo Matije Mesića Josefu Jireèeku, 25. IX. 1857., LAPNP JJ.

⁴⁹ *Pedagogijska enciklopedija* (ur. Stjepan BASARIÈEK – Tomislav IVKANEC), knjiga 1, sv. 3, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1897., str. 151.

⁵⁰ S. DAMJANOVIÈ, »Mesićeve filološke teme«, str. 96.

⁵¹ Franjo Emanuel HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Katehetski provincijalat, Zagreb, 1985., str. 186.

⁵² OMM AHAZU XV 13/III2, XV 13/III14, XV 13/III28, XV 13/III34, XV 13/III36–38, XV 13/III43–44.

⁵³ Pismo Matije Mesića Josefu Jireèeku, 18. I. 1858., LAPNP JJ.

⁵⁴ Sve važnije Mesićeve rasprave o školstvu u radu Hrvatskog sabora 1861. godine objavio je Cuvaj u 5. svesku *Grade za povijest školstva*. Kratak presjek Mesićeve prosvjetne politike vidi u: Ivan BIONDIÈ, »Matija Mesić: promicatelj puèkog i srednjeg školstva«, *Matija Mesić: prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu*, str. 113–127.

i na različitim odgovornim dužnostima u rješavanju važnih pitanja hrvatskog školstva i znanosti.⁵⁵ Sve to nije potpuno zaustavilo Mesićev rad na priređivanju školskih knjiga, ali ga je svakako usporilo. Samo deset dana nakon donošenja Listopadske diplome, ban Josip Šokčević poslao je Mesiću Torbarov prijevod prvih triju dijela neke njemačke čitanke za četvrti razred, s dopisom u kojem mu povjerava izradu četvrtog i posljednjeg dijela, koji se odnosio na povijest Monarhije. Ta je knjiga objavljena kao *Čitanka za četvrti razred katoličkih glavnih i varoških učionah u Austrijskoj carevini* (Beč, 1861.), a sadržavala je dijelove: 1. Pripovjesti, legende, pësme, poslovice i pravila za život, 2. Cèrtice iz prirodopisa i obèrtništva, 3. Cèrtice iz zemljopisa i povèstnice te četvrti, Mesićev dio, Pripovèsti iz domaće povèstnice, koji je bio opsežan koliko prva tri dijela zajedno (str. 221–434). Mesić je upozoren »da se tu neradi o pukom prevodu, već o tom, da se sadèržaj pomenute knjige prema duhu narodnom na hrvatski jezik prevede«,⁵⁶ a ban mu je sugerirao dodavanje jednog ili dvaju tekstova iz domaće povijesti, kojima može zamijeniti neki tekst iz izvornika, te kako bi bilo dobro da se koja od tema obradi u stihu, po uzoru na usmenu epiku, ili da se u čitanku uvrste postojeće epske narodne pjesme. Mesić je u povjereni mu dio čitanke uvrstio deset poglavlja, dakle, gotovo trećinu, iz povijesti hrvatskog naroda, dok se sva ostala poglavlja na ovaj ili onaj način dotiču povijesti Slavena u austrijskoj državi. Pored ilustrativnih ulomaka iz *Grobničkog polja* Dimitrija Demetra i pjesme *Jaroslav iz Kraljodvorskog rukopisa* u prepjevu Ivana Trnskog, uvrštenih u poglavlja o mongolskim pohodima, u čitanci ćemo naći i tri cijele epske pjesme: *Smrt Bana Berislavića* Jovana Sundečića, objavljenu 1859. godine u zablavniku *Leptir* te *Opsadu Sigeta* i *Opsadu Beča iz Razgovora ugodnog naroda slovinškoga* Andrije Kačića Miošića.

Nakon raspuštanja Hrvatskog sabora 1861. godine, Mesiću su stigla dva zahtjeva za sudjelovanje u izradi zahtjevnih knjiga s područja povijesti. Prvi, s datumom 17. svibnja 1862. godine, uputilo mu je Kraljevsko namjesničko vijeće u Zagrebu. U njemu se od Mesića tražilo da na temelju nacrtu koji je sam predložio s još trima gimnazijskima učiteljima (Ignjatom Katkićem, Františekom Bronislavom Kořinekom i Janezom Trdinom) prema Pützovu trotomnom djelu *Grundriss der Geographie und Geschichte der alt. mittl. und neuern Zeit für die oberen Klassen höh. Schulanstalten* izradi udžbenik opće povijesti za više gimnazije i realke u Hrvatskoj i Slavoniji.⁵⁷ Šafárik je preminuo u lipnju 1861. godine, a i Mesićevo se dopisivanje s Jirečekom nakon raspuštanja sabora prorijedilo, no upravo su iz kruga Ministarstva, pa i od samog Jirečeka, u to vrijeme ministarova tajnika, Mesiću dolazili pozivi za sudjelovanje u izradi velike austrijske povjesnice. Zbog iscrpnog i iskrenog Mesićeva izlaganja o dužnostima koje je u to vrijeme obnašao i poslovima koje je obavljao, u cijelosti donosimo Mesićevo pismo od 10. kolovoza 1862. godine, u kojem se ispričava Jirečeku jer ne može prihvatiti spomenutu zadaću.

⁵⁵ Preglede brojnih dužnosti koje je Mesić nakon Listopadske diplome obnašao u Hrvatskoj, ali i na razini cijele Monarhije, vidi u: F. RAČKI, »Akademik Mato Mesić: nekrolog«, str. 230–232; Mica ORBAN, »Biografija i bibliografija Matije Mesića«, *Matija Mesić: prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu*, str. 10–11; Damir KARBIĆ, »Predgovor«, u: Matija MESIĆ, *Hrvati na izmaku srednjeg vijeka: izabrane rasprave*, Hrvatski institut za povijest – Odjel za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 1996., str. 5–7.

⁵⁶ OMM AHAZ XV 13/III9.

⁵⁷ OMM AHAZ XV 13/III16.

Mili prijatelju!

Sveta mi je dužnost, da Vam u predmetu, o kojem mi u svom listu od 8. t. m. pišete, istinito i po duši odgovorim.

Ja sam negdje oko polovice pr. m. odgovorio ravnateljstvu društva za razprostiranje knjigah za puk, da mi moji poslovi nikako ne dopuštaju, da preuzmem ma koliki dio od austrijske povjestnice, što ju je naumilo društvo izdati. No sudeć po Vašem listu, moram misliti, da se nisu činili dovoljni oni razlozi, što sam ih u svom odgovoru naveo; pa buduć da mi je nezmierno mnogo do toga stalo, da se nezatare ono dobro mnijenje, što je o meni vladalo medju uzvišenimi osobami njegdašnjega ministarstva naukah i medju mojimi prijatelji iz Zlatnoga Praga, zato je nužno, da i ovdje pred Vami napravim svoje opravdanje, nebi l' kako i Vas i druge, kojih mnijenje veoma cijenim, uputio, da neuzkratjujem svoju pomoć, niti iz pomanjkanja patriotizma, niti iz lienosti.

Da Vam u kratko rečem: ja imam za sada toliko posla, da mi nikada neostaje nijedna ura prazna. Tomu je poglavito uzrok to, što nas ovdje za rád preveć malo ima, a htjeli bismo ipak, da nezaostanemo nadaleko za ostalimi napredujućimi narodi carevine. Mene je napose, po duši mogu reći, zapao priličan dio svega poslovanja. Već sama moja nauka, kojoj sam život svoj posvetio, takova je, da joj nedovoljuju sile jednoga čovjeka, – pa ipak ju moram neprestano pretrgavati, jerbo tako hoće sveta stvar domovine. Tu dolaze ponajprije školske knjige. Jezik nam je narodni u škole uveden, a nije knjigah: nije l' dakle dužnost svakoga domorodca, da u tom čim spremnije u pomoć priskoči? Ja za to mogu reći, da sam u toj stvari prilično radio, kao što je to Vam najbolje poznato; ali još se nisam ni izdaleka toga posla oprostio. Upravo sada prevadjaju mladi svetjenici pod mojim nadgledom vjerouku od Martina, a ja sám prevadjam i nešto preradjujem crkvenu povjestnicu od Fesslera. Pa uza sve to namienila mi je još dvorska kancelarija drugi ogroman posao, da naime Pütza za gornje gimnazije prevedem i dolično priredim i preradim, i morda će dvorska kancelarija kod svoje odluke i ostati, premda sam ju molio, da taj posao izvedu pod mojim ravnanjem stroga tri učitelja. – A sve su to stvari, koje se nesmiju odlagati.

Osim škole još su nastojanja naša oko izvorah historičkih, koja takodjer uzimaju dobar dio silah mojih. Kod štampanja »Jura«⁵⁸ nisam doduše ino radio, nego samo reviziju vodio, ali kod »hrvatskih spomenikah«⁵⁹, koje će Kukuljević ovih danah u bieli sviet razposlati, radio sam toliko, da sam veću stranu listinah ili sám prepisao ili prepise po originalih izpravio i da sam korekturu skoro uvijek ja vodio.

Osim toga su još narodna društva i zavodi, kod kojih mi je takodjer poslovati. Osobito ovdje napominjem zakladu za jugoslavensku akademiju, kojoj sve poslove ja sám obavljam, izuzamši što glavna zemaljska blagajna novcem manipulira.

Napokon mi je još neuredjena vrhovna uprava školskih poslovah znamenit teret naprtila. Visoka mi je vlada povjerila naime pregledanje veće strane naših gimnazijah i rukovodjenje izpitah zrelosti. Upravo sutra, – neznajući za odpočinak i odmor, – polazim na Rieku. Tim će se završiti pregledanje, ali potom istom sliede izvještja.

⁵⁸ *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I-III* (edit Joannes KUKULJEVIĆ), Zagreb, str. 1861–1862.

⁵⁹ *Acta Croatica = Listine hrvatske* (izdaje Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI), Zagreb, 1863. (*Monumenta historica Slavorum meridionalium*; knjiga 1).

Sve to nenabrojih u to ime, da se pohvalim rad poslovanja svoga, nego samo zato, kao što sam već rekao, nebi l' kako osvjedočio Vas i druge, koje bih rado osvjedočiti, da zaiskane pomoći samo zato nemogu pružiti, što mi nedostačuju sile. Da ja mogu znati, kada ću po prilici imati nešto više prosta vremena, onda bih rekao: što nemogu sada učiniti, učinit ću nešto kasnije, ali to je upravo, što nisam kadar proračunati. S neizvjestnim obećanjem pako nije društvu pomoženo.

Ja se uzdam, mili prijatelju, da ćete mi Vi vjerovati i da ćete me izpričati, pa Vas prijateljski molim, da razložite stvar po istini svim našim prijateljem, koji bi me, premda nevriedna učenika, u svoje kolo rado primili. a navlastito preuzviš. gosp. barunu Helfertu⁶⁰, kojega toli počitavam, da se nikako nebih usudio želju mu neizpuniti, kadgod bi ju ikako izpuniti mogao. Moleć Vas, da mi srdačno pozdravite gosp. profesora Tomka i svoga gosp. brata,⁶¹ koji će – što momogred budi rečeno – u »hrvatskih spomenicih« vrlo mnogo dragociena materijala za historiju prava naći, ostajem, preporučem Vašoj ljubavi i uspomeni

u Zagrebu 10/8 1862

Vaš vierni prijatelj
Mesić⁶²

Matija Mesić, po svemu sudeći, uistinu nije sudjelovao u izradi austrijske povjesnice, a razriješen je i vodeće uloge u sastavljanju opće povjesnice za više gimnazije. Ipak, Kraljevska dvorska kancelarija mu je »namienila pri rzsudbi gotova posla onaj upliv, koi joj se čini nuždan, da o valjanosti upitnih učevnih knjigah nebude nikakove dvojbe«⁶³. Iz pisma Jirečeku vidimo da je Mesić bio zauzet nadzorom prijevoda trotomnog udžbenika katoličkog vjeronauka i moralke Konrada Martina, koji će biti objavljen kao *Katolička věrouka za viša učilišta, ponajprije za više gimnazije i realke* (Zagreb, 1863. – 1865.) te samostalnim prevođenjem crkvene povijesti Josepha Fesslera, biskupa i profesora na Bečkom sveučilištu, objavljene pod naslovom *Pověst Isusove cerkve: napisana za porabu gornjih gimnazijah* (Zagreb, 1865.), a koju je znatno proširio dijelovima iz crkvene povijesti slavenskih naroda. Posljednje poznato pismo u kojem je Jirečeku pisao o svojim planovima oko školskih knjiga nosi datum 24. siječnja 1865. godine, i u njemu najavljuje početak rada na drugom izdanju prijevoda Bellingerove *Zemljopisne početnice*, ali tek kada bude gotovo zemljopisno nazivlje, koje je sastavljao jedan odbor, nastavljajući se na rad spomenute radne skupine iz 1862. godine, čijim je članom bio i Mesić. Nisam nigdje uspio pronaći to drugo izdanje pa je vjerojatno da ga Mesić nikada nije dovršio. Ispričavajući se tri godine kasnije svojem prijatelju iz studentskih dana, slovačkom filologu Martinu Hattali, što ne može osobno obaviti korekciju Hattalina članka za Rad JAZU,

⁶⁰ Joseph Alexander von Helfert (1820. – 1910.), austrijski povjesničar i političar.

⁶¹ Hermengild Jireček (1827. – 1909.), češki povjesničar, književnik i prevoditelj, brat Josefa Jirečeka. Jedan je od začetnika češke pravne povijesti. Mesić se ovdje referira na zanimanje koje je Hermengild Jireček pokazivao za proučavanje povijesnih prava slavenskih naroda.

⁶² Pismo Matije Mesića Josefu Jirečeku, 10. VIII. 1862., LAPNP JJ.

⁶³ OMM AHZU XV 13/III18.

među razlozima je naveo i dovršavanje rukopisa »male povijesti za niže gimnazije«,⁶⁴ što je zapravo bilo drugo izdanje prijevoda Pützova *Starog vijeka*, tj. prve školske knjige koju je Mesić priredio, objavljene petnaest godina prije toga prijevoda u Pragu. Taj je put na naslovnici naznačeno ime autora izvornika, a naslov je bio *Nacert pověsti i zemljopisa za niže gimnazije. Pěrvı dio: stari věk (preveo M. M. ponajviše iz němačkoga Pützova děla)* (Beč, 1869.). Znak je Mesićeve prezauletosti drugim poslovima i to da je treći dio, koji je priredio Katkić, izašao 1872. godine, a drugi, Mesićem znatno prerađen Pützov *Srednji vijek*, tek 1874. godine. To je ujedno i posljednja među poznatim Mesićevim školskim knjigama za sastavljanje kojih, kao rektor Zagrebačkog sveučilišta i saborski zastupnik, a potom i teško bolestan, više nije imao ni snage ni vremena. Prepisku s Jirečekom nastavio je i nakon 1871. godine, kada je Jireček otišao iz Ministarstva u Prag, ali tada mu je najviše pisao o problemima oko ustrojavanja Zagrebačkog sveučilišta.

Mesićevim pismima u Arhivu obitelji Brlić, koja je objavio Mato Artuković, dominiraju političke i osobne teme a čitanke i povjesnica spominju se tek usputno.⁶⁵ Iz korespondencije s Jirečekom i Šaffrikom vidljivo je koliko je Mesić važnim smatrao osigurati hrvatskim učenicima školske knjige na narodnom jeziku i s kakvim se problemima susretao pri njihovoj izradi: od popravljavanja rukopisa u skladu s primjedbama u čiju utemeljenost nije vjerovao, preko ujednačavanja i osuvremenjivanja jezika starih hrvatskih književnika u čitankama do nedostatka hrvatskoga geografskog nazivlja prikladnog za gimnazijske udžbenike, a čijim začetnikom danas smatramo upravo Matiju Mesića. Najmanji je problem Mesiću bio autorski dio posla, tj. nadopunjavanje crkvene i opće povjesnice poglavljima iz povijesti hrvatskog i drugih slavenskih naroda. Oba su ga korespondenta hrabrila i poticala u njegovim nastojanjima: od Šafárika je više tražio i dobivao savjete pri izradi školskih knjiga, a od Jirečeka je, kao od povjesničara i službenika u Ministarstvu bogoštovlja i nastave, tražio odobravanje za učinjene poslove i pomoć u savladavanju administrativnih prepreka i požurivanju tiskara. Obraćao se Jirečku i u ime drugih hrvatskih autora, primjerice u vezi Veberove latinske gramatike⁶⁶ i Šulekova *Biljarstva*,⁶⁷ a Jireček je Mesiću iznosio zamjerke na pojedine udžbenike i preko njega slao upute direktoru zagrebačke gimnazije u vezi naručivanja knjiga. Da se Mesić, kako se žalio Šafáriku, sastavljanjem udžbenika bavio nauštrb historiografskog rada, vidljivo je u kronologiji njegovih znanstvenih radova: najpoznatije je među njima napisao tek kada je na minimum sveo poslove oko školskih knjiga, dok je za vrijeme apsolutizma, kada je najviše radio na udžbenicima, objavio tek dva spomenuta važnija znanstvena rada: *Život sv. Ćirila i Metodaha* i *Poljički statut* s pratećom studijom. U Hrvatskom saboru 1861. godine, u raspravi o uvođenju nastavnog predmeta koji bi se zvao »narodna knjiga« (ekvivalent današnjem građanskom odgoju), Mesić je izjavio kako ne treba novih nastavnih predmeta da učenik postane »čestitim gradjanom, valjanim domorodcem«, nego da tome služe druga sredstva:

⁶⁴ Pismo Matije Mesića Martinu Hattali, 25. VII. 1868., u: Pisma Matije Mesića Martinu Hattali (1868. – 1875.). Fond: Hattala, Martin. Korespondence přijatá – Mesić, Mato. Literární archiv Památnıku národního pisemnictví, Prag, 12 pisama.

⁶⁵ Mato ARTUKOVIĆ, »Pisma Matije Mesića u Arhivu obitelji Brlić«, *Matija Mesić: prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu*, str. 270.

⁶⁶ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečku, 8. X. 1853., LAPNP JJ.

⁶⁷ Pismo Matije Mesića Josefu Jirečku, 24. XII. 1853., LAPNP JJ.

»cielo uređenje školah, čestiti učitelji i čestite knjige«⁶⁸. Na Saboru se Mesić istaknuo nastojanjima na poboljšanju hrvatskog školskog uređenja, naročito pri raspravama o osnovama za gimnazije i realke i statusa hrvatskog učitelja,⁶⁹ a iza sebe je već imao bogat rad na izradi udžbenika i čitanki. Iz svega dosad prikazanog jasno je koliko je velik trud uložio u sastavljanje školskih knjiga iz povijesti, zemljopisa, hrvatske književnosti i vjeronauka. Nažalost, ta su Mesićeva nastojanja dosad uglavnom ostajala u sjeni njegovih historio-grafskih djela. Nadam se da je ovaj prilog proširio dosadašnje spoznaje o Mesićevu radu na pripremanju i objavljivanju udžbenika za hrvatske škole, ukazao na manje poznate okolnosti u kojima se taj rad odvijao te ga barem djelomice revalorizirao.

Summary

WORK OF MATIJA MESIĆ ON SCHOOL TEXTBOOKS (IN THE LIGHT OF CORRESPONDENCE WITH JOSEF JIREČEK AND PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK)

During his studying years in Prague, at the beginning of 1852 while he was preparing final exams in history and geography at Charles University, Matija Mesić also started his fruitful work on school textbooks. From that time until his appointment to the position of the rector of Zagreb University (1874) Mesić was involved in issuing of at least twelve school textbooks either as preparer, author, translator or chief coordinator. Although, these textbooks covered all the major school subjects in the Croatian high schools: history, geography, catechism, Croatian language and literature, this part of Mesić's work up to now remained in the shade of his scholarly career. During the period of neo-absolutism Mesić prepared seven volumes of school textbooks. It is interesting to note that his unpublished correspondence with P.J. Šafárik and J. Jireček, presently kept in Literárni archiv Památníku národného písennictví, dates exactly from that time. These letters are valuable source for the investigation of this part of Mesić's life and work. Author analyzes these letters in relation to Mesić's work on school textbooks. Presented quotations from letters reveal all the circumstances in which Mesić worked and how much effort and enthusiasm he had put in this textbook publishing activity. Moreover, author also reveals all the troubles and impediments that Mesić came across during his work on the school textbooks.

KEY WORDS: *Matija Mesić, school textbooks, Josef Jireček, Pavol Jozef Šafárik, neo-absolutism.*

⁶⁸ A. CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. 5, str. 318–319.

⁶⁹ Npr. u: A. CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. 5, str. 30–40.